

«Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και κοινωνίες σε μετάβαση: Γέφυρες παρελθόντος και παρόντος»

Θεωρώ ότι η προσπάθεια του Υπουργείου Παιδείας για την ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς πρέπει να συνεχιστεί και η υλοποίησή της οφείλει να καθιερωθεί σε όλους τους κοινωνικούς χώρους, θέμα που πραγματευόμαστε εδώ. Στην πραγμάτευση μας αυτή προτιμώ να θέσουμε σε εφαρμογή την βασική αρχή του Αντισθένη: «Αρχή σοφίας ονομάτων επίσκεψις».

Ας επισκεφθούμε λοιπόν πρώτα απ' όλα τις κεντρικές έννοιες, που είναι βασικά δύο: «**κοινωνίες σε μετάβαση**» και «**γέφυρες παρελθόντος παρόντος**». Ανάμεσά τους παρεμβάλλεται μια τρίτη, η έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ας δούμε λοιπόν τις έννοιες αυτές μία-μία: Υπάρχουν άραγε σήμερα κοινωνίες σε μετάβαση; Μα, βέβαια ΝΑΙ. Σε περίοδο παγκοσμιοποίησης όλες οι κοινωνίες βρίσκονται σε μετάβαση: Μεταβαίνουν από το Εθνικό στο Διεθνές και το Παγκόσμιο. Πρόκειται για βήμα είναι δύσκολο, απρόβλεπτο και απροσδιόριστο.

Και χρειάζονται αλήθεια κάποιες γέφυρες για την μετάβαση αυτή; Η απάντηση του ερωτήματος εδώ, δεν είναι εύκολη. Αν εννοούμε ότι θα κρατήσουμε τους δύο κόσμους (τον Εθνικό και τον Παγκοσμιοποιημένο) ανεξάρτητους και αυτόνομους μεταξύ τους και θα κτίσουμε γέφυρες, για τη μετάβαση από τον έναν στον άλλο, τότε αρνούμαι μια τέτοια θέση. Δεν δύναμαι να την αποδεχθώ. Αν επίσης εννοούμε ότι ο ένας εκ των δύο κόσμων, ο παλιός ή ο παγκοσμιοποιημένος, θα αφομοιωθεί από τον άλλο και έτσι θα οδηγηθεί αναγκαστικά σε αφανισμό, αυτό δεν το δέχομαι πάλι. Το αρνούμαι ανεξάρτητα από το ποιος θα επικρατήσει και ποιος θα εξαφανισθεί.

Αν όμως, εννοούμε την συναίρεση των δύο κόσμων σε έναν, τη θέση αυτή την αποδέχομαι και την επικροτώ. Εξάλλου αυτό συνέβαινε πάντοτε. Στις παλαιότερες κοινωνίες ο χρόνος ο παρών και ο χρόνος ο παρελθόν συναντιούνταν και συνδιαμόρφωναν τον μέλλοντα χρόνο. Πιο απλά: Στις προγενέστερες κοινωνίες το σήμερα και το χθες συναντιούνταν και προσδιόριζαν το αύριο και το μεθαύριο.

Όμως, υπάρχει μια διαφορά: Σε όλα αυτά τα χρόνια ζούσαμε στον κόσμο της σταθερότητας. Οι αλλαγές ήταν ελάχιστες και βραδύρρυθμες και τα νέα στοιχεία και προλάβαιναν να ενσωματωθούν και να αφομοιωθούν στην υπάρχουσα κατάσταση. Με τον τρόπο αυτόν είχαμε μια ανανέωση της κοινωνίας, χωρίς να αποκόπτεται από την προγενέστερη μορφή της. Έτσι εξασφαλιζόταν η συνοχή και η συνέχιση της κοινωνίας. Σήμερα οι εξελίξεις είναι ραγδαίες, οι μεταβολές ταχύτατες και κυριαρχεί το αίσθημα μιας διαρκούς ρευστότητας και ανασφάλειας ή και διακινδύνευσης ακόμη. «Τα πάντα ρει» και η μόνη σταθερά παραμένει η ρευστότης.

Μέσα σε αυτήν τη ρευστή πραγματικότητα, ο άνθρωπος δεν είναι εύκολο να προσαρμόζεται και να αναπροσαρμόζεται από μόνος του μέσα σε αυτόν τον διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί η διαδικασία αυτή να αφήνεται πλέον στην τύχη. Επιβάλλεται να καλλιεργηθεί συστηματικά. Κι εδώ αυτό που ονομάζουμε άυλη πολιτιστική κληρονομιά καλείται να παίξει καθοριστικό ρόλο. Για να θυμηθώ μια φράση του μεγάλου των αιώνων Κωνσταντίνου Στεφ. Καραθεοδωρή, «καλείται να λειτουργήσει όπως ο καταλύτης εις τας χημικάς ενώσεις».

Κατά τις υποδείξεις μάλιστα του Υπουργείου Παιδείας οφείλει να δοθεί στη διαδικασία αυτή ιδιαίτερη βαρύτητα όχι στο δημιούργημα, αλλά στην ιδέα που διέπει την δημιουργία του. Στο πνεύμα αυτό δεν έχει σημασία π.χ. να μαζέψαμε τα σκουπίδια και καθάρισαμε την λίμνη Κουρνά ή τον Βιότοπο του Αλμυρού στον Άγιο Νικόλαο. Σημασία έχει αν ο τρόπος με τον οποίο ενεργήσαμε, βοήθησε τους μαθητές να κατανοήσουν την αξία που βρίσκεται πίσω από το ενέργημά μας αυτό, αν δηλαδή οι μαθητές κατανόησαν την αξία «προστασία του περιβάλλοντος».

Στην προκείμενη περίπτωση δηλαδή πρέπει να αναζητούμε τις αξίες που υποκρύπτονται μέσα στον λαϊκό μας πολιτισμό και στην λαϊκή μας παράδοση και να τις καλλιεργήσουμε. Αυτό είναι και το νόημα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό το έργο υπηρέτησε επίσης πιστά ο αρχαιότερος Φιλολογικός Σύλλογος

«Παρνασσός», σε όλα τα χρόνια της ύπαρξής του. Και δικαίως. Γιατί ό,τι πιο πολύτιμο έχουμε είναι αυτό που αποκαλούμε σήμερα «ο αξιακός μας κόσμος». Αυτός είναι που προσδιόριζε και μας καθοδηγούσε πάντοτε στις μεγάλες μας αποφάσεις. Και αυτός απειλείται σήμερα. Και για να φέρω ένα μόνο παράδειγμα από την σημερινή εμπόλεμη κατάσταση.

Θυμάμαι την εκπαίδευση του στρατού. Όταν εγώ υπηρετούσα τη θητεία μου, η οδηγία ήταν ρητή: **Δεν πυροβολούμε ποτέ νοσοκομειακό αυτοκίνητο!**

- Τώρα, στη Μέση Ανατολή, όχι απλώς πυροβολούνται, αλλά βομβαρδίζονται τα ίδια τα νοσοκομεία!
- Η ΧΑΜΑΣ κρύβει τα στρατόπεδα και τα οπλοστάσιά της σε υπόγειες στοές κάτω από σχολεία ή τα νοσοκομεία!
- Το Ισραήλ επίσης θέλει να περάσει την αντίληψη ότι, όποιος κινδυνεύει νομιμοποιείται να «καθαρίζει» ζωές αδιακρίτως. Παιδιά και βρέφη, ασθενείς και γέροντες. Τί σχέση μπορούν να έχουν αυτά με τους ηθικούς κώδικες που γνωρίζει η Ελλάδα και η Ευρώπη;

Αλλά και σε περιόδους ειρήνης: Ο ανταγωνισμός έγινε ο υπέρτατος στόχος όλων των κοινωνιών. Το ίδιο και στα σχολεία μας. Κάποτε στα σχολεία μας ντρεπόμασταν να μιλήσουμε για ανταγωνισμό των μαθητών. Τότε μιλούσαμε για «ευγενή άμιλλα». Σήμερα όλοι διακηρύσσουν τον ανταγωνισμό και την ανταγωνιστικότητα ως τις ύψιστες επιδιώξεις των σχολείων μας. Από την άλλη πλευρά αξίες όπως ισότητα, αλληλεγγύη, ανθρωπισμός κοινωνική δικαιοσύνη κλπ. περιέρχονται σε δεύτερη μοίρα ή αγνοούνται πλήρως. Ύστερα διαμαρτυρόμαστε για το μπουλίγκ στα σχολεία.

Στο πνεύμα αυτό ενδυναμώνονται και προωθούνται οι υλικές αξίες, ενώ οι πνευματικές και οι ηθικές αξίες, ο Άνθρωπος και ο Ανθρωπισμός, αγνοούνται, παραμελούνται ή και λαιμορύνονται ακόμη. Τα πάντα για το κέρδος. Πρέπει επιτέλους να κατανοήσουμε ότι μερικά πράγματα δεν είναι εμπορεύσιμα. Και θέλω επίσης να επαναλάβω ακόμη μια φορά την κλασική μου ρήση: Οι αξίες δεν διδάσκονται βιώνονται.

Κλείνοντας θέλω να τονίσω ότι οι ιδιαιτερότητες και οι ιδιομορφίες κάθε λαού και κάθε τόπου υπάρχουν στον λαϊκό του πολιτισμό, στα ήθη και τα έθιμά του. Αν θέλομε λοιπόν να μην απωλέσουμε τον αξιακό μας κόσμο και να αντισταθούμε στην ισοπεδωτική επέλαση της παγκοσμιοποίησης, έχουμε χρέος να ψηλαφίσουμε τις ρίζες μας, γιατί εκεί εμφολεύει η άυλη πολιτιστική μας κληρονομιά. Να φέρομε τους νέους σε επαφή μαζί της και να τους βοηθήσουμε να εμβαπτισθούν στο πνεύμα της. Θεωρώ ότι οι τοπικές κοινωνίες έχουν χρέος να αναδείξουν τους τοπικούς πολιτισμούς και να βοηθήσουν τις νέες γενιές, να κατανοήσουν το βαθύτερο νόημά τους.

Ως πρότυπο αντίστασης στις απειλές που μας έρχονται θα πρότεινα ανεπιφύλακτα τον Οδυσσέα. Τονίζω και πάλι ότι αυτός ο πολυμήχανος καστροχალαστής, είναι ο πρώτος ταξιδευτής του γνωστού και του άγνωστου τότε κόσμου. Αποτελεί ιστορικά τον πρώτο πολίτη της παγκοσμιοποίησης. Και πιστεύω ότι ήταν επιλογή του. Δεν ήταν μόνο ο θυμωμένος Ποσειδώνας που τον πέταξε ναυαγό, από τη Σκύλα ως τη Χάρυβδη. Ήταν και η ενδόμυχη επιθυμία του, να θαυμάσει ό,τι ωραίο και περίεργο. Αυτό μας το φανερώνει ο ίδιος, όταν βουλώνει τα αυτιά των συντρόφων του, όμως αφήνει τα δικά του ανοιχτά, για να απολαύσει τη γοητεία των Σειρήνων.

Προσέξτε όμως: Όταν οι σειρήνες του κόσμου τον απειλούν προστάζει να τον δέσουν στο κατάρτι. Κι αυτό χρειαζόμαστε σήμερα: Το κατάρτι. Είναι αυτό ακριβώς που μπορεί να μας σώσει από την ανατροπή των αξιών και την ισοπεδωτική επέλαση της παγκοσμιοποίησης: ΤΟ ΚΑΤΑΡΤΙ. Και αυτό μπορεί να μας το προσφέρει σταθερά η άυλη πολιτιστική μας κληρονομιά με όλες τις αξίες που εμπεριέχει.

I. E. Πυργιωτάκης

Ομότιμος Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης,

πρώην Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης